

Az emberek közé, a terepre Születésnap beszélgetés Lampl Zsuzsannával

(Kép: JMK)

Kedves Zsuzsa hol születtél, hol nőttél fel? Milyen volt a közeg, amelyben cseperedtél?

Pozsonyban születtem, csodálatos környezetben. A Várúton állt a házunk, a kertünk a várfallal volt határos. Háromemeletes kert volt, az első szinten cseresznye- és diófák álltak, orgonabokrok és a hintám. A második és harmadik szintet ellepték a csipkerózsabokrok, a lapulevelek és a borostyán. Az én szememben ez volt a dzsungel. Emlékszem, egyszer ültem a cseresznyefa alatt, Verne Gyula valamelyik regényét olvastam, ahol ragadozó állatokról volt szó, s elképzeltem, hogy a harmadik teraszról már robog le hozzám egy oroszlán. Otthagytam csapot-papot, és sebesen rohantam kifelé a kertből. Anyukám meglepetten

futott utánam, mert nem tudta, hirtelen mi történt velem. Később, amikor már voltak gyerekeim és furcsa reakciót tapasztaltam náluk, mindig eszembe jutott, hogy ki tudja, milyen oroszlán fut most a fejükben.

Ami a nyelvi közeget illeti, a házunkban lakó idősebb emberek mind tudtak magyarul, némelyik németül is. Ők velem magyarul beszéltek. A fiatalabbak persze már csak szlovákul tudtak. Ők ezen a nyelven szóltak hozzám, én meg hozzájuk. Nem is tudom, hogyan, mert még nem is tudtam szlovákul, de értettem őket, és ők is engem. Aztán egyszer csak már beszélni is tudtam. Volt egy velem egykorú kislány, sokat járt a nagyszüleikhez Nyitrára – akkor hallottam először ennek a városnak a nevét, amely mostanáig fontos szerepet játszik az életemben, hiszen ott tanítok –, s egyszer játék közben énekelt egy altatódalt, amelyben elhangzott a „devčátko” szó. Én meg mindjárt kijavítottam. Evička, azt úgy kell mondani, hogy „dievčatko”! Négyévesek lehettünk, és ezen összevesztünk, mert ő állította, hogy jól mondja, én meg, hogy nem. Persze akkor még semmit sem tudtam arról, hogy létezik tájnyelv is.

Melyek gyermekkorod legfontosabb élményei mostani emlékeid szerint? Melyek voltak a kedvenc íróid és könyveid?

Az egész gyermekkorom egy csodálatos élmény volt. De nyolcéves koromban rövid súlyos betegség után meghalt az apukám. Ráadásul abban az évben ment férjhez a nővérem, így ketten maradtunk anyukámmal. Akkor váltam felnőtté, még ha külsőleg kislány is maradtam. Ez nem utólagos belemagyarázás, ezt már akkor is tudtam, mert észrevettem, hogy olyan dolgok foglalkoztatnak, amik a barátnőimet nem, s olyan dolgoktól félek, tartok, amik nekik eszükbe sem jutnak.

Apukám gyakran olvasott nekem meséket vagy pedig a saját maga által kitalált meséket mondta – például arról, hogy milyen volt, amikor Afrikában oroszlánokra vadászott –, amiket én persze készpénznek vettem. Egészen addig mesélt ilyeneket, míg nem az egyik szülői értekezletről azzal jött haza, hogy a tanító néni megkérdezte tőle, tényleg járt-e Afrikában. Később aztán magam is rengeteget olvastam, de nem volt kedvenc íróm vagy kedvenc műfajom. A mesék közül, amiket még apukám olvasott, a mai napig emlékszem a kis *Mukkra* és *A bíborszínű virágra* (ez *A szépség és szörnyeteg* eredeti változata), aztán egy *Roland lovag utolsó csatája* c. könyvre, aminek nem tetszett a borítója, mert durva szürke vászonból készült. Ezért először nem is akartam elolvasni. Mégis ez a könyv volt az, ami felkeltette az érdeklődésemet a történelmi jellegű olvasmányok iránt, amiket a mai napig kedvelek. Anyukám iskolai olvasókönyvére is emlékszem, annak márványos mintájú, színes keménypapír borítója volt – ezt nem véletlenül említem, nekem mindig számítottak a színek, anyagok és formák –, ami tele volt mélabús versekkel, például olyannal, hogy *A megfagyott gyermek*. Ez a vers nagy hatással volt rám, főleg miután nekem is már csak anyukám volt. S képes voltam órákig nézegetni a *Pallas Nagy Lexikona* köteteit, a hártypapírral fedett szép színes ábrákat. És a lexikon enyhén dohos illata... Csak hát nagyon nehezek voltak ezek a kötetek, az elején magam nem is tudtam levenni őket a polcról.

Ilyenkor kérdez rá az ember a Te „kis társadalmadra”, a családdodra.

A szüleim és a tizenhárom évvel idősebb nővérem által alkotott szerető családba születtem. Azt, hogy én „más” családba tartozom, csak később tudtam meg, amikor az iskolában megkérdezték tőlünk, hogy munkás-, vagy parasztszaládból származunk-e. Én azt válaszoltam, hogy tudtommal egyikből sem, s akkor azt mondta a tanító bácsi, hogy a „más” kategóriába tartozom. Ezután már automatikusan válaszoltam, hogy „más”, az egyetemen meg azt, hogy „iný” szaládból származom, mert ezt akkoriban sokszor kérdezték. Az apukámnak kereskedelmi iskolája volt, az üzleteit 1948-ban államosították. Amikor én születtem, akkor már hivatalnokként dolgozott a pozsonyi Magasépítő Vállalatnál. Miután hazajött a munkából, mindig elment egyet sétálni a belvárosba, gondolom, azért, hogy kiszellőztesse a fejét. Sokszor vitt el magával. Nyáron mindig fagyiztunk. A Nyerges utca sarkán levő Perlickában egy kedves kövér asszonyág árulta a gépből kinyomós fagyit – nagy sláger volt az akkor Pozsonyban –, három

féle volt, epres, csokis és kevert, aminek az egyik fele hosszában epres volt, a másik fele csokis. Eleinte mindig lefolyott, apukám ilyenkor gondosan megtörölgetett a tiszta, vasalt zsebkendőjével. Ami érdekes, hogy ugyanezt az útvonalat járom végig mostanában az unokáimmal, csak mi egy utcával arrébb vesszük a fagyit.

Anyukám háztartásbeli volt. Sosem voltam kulcsos gyerek, ami miatt az osztálytársaim kicsit irigykedtek is rám. Én is hálás voltam érte, hogy engem otthon mindig vár valaki, s talán innen ered, hogy nekem is mindig a családom, a gyerekeim voltak az elsődlegesek. Bár a munkám is érdekelt és fontos volt, mindig ők élveztek elsőbbséget. Egyszer volt egy beszélgetés az iskolában arról, hogy ki mit szeretne elérni az életben. Minden lány azt mondta, hogy jó családot szeretne, én meg azt, hogy jó munkát. Mondták is többen, hogy nahát, Lampl, te milyen karrierista vagy. Végül mindkettőt megkaptam, de mindig a család volt az első, és a mai napig az.

Ahogy említettem, én túlnyomórészt szlovák környezetben nőttem fel, és kiskorom óta tudtam, hogy a nyelvemben is különbözök a többségtől. De ez sosem jelentett problémát. Sosem éreztem magam alacsonyabb rendűnek, sőt, épp fordítva, gyerekként is éreztem, milyen jó dolog, hogy például az Evičkához képest én még egy nyelvet tudok. Nem emlékszem rá, hogy a nemzetiség kérdése az én jelenlétemben explicit módon felmerült volna. Úgy neveltek magyarnak, hogy különösebben annak neveltek volna, de hát nem is kellett, mert a családom volt nekem a példa. Egy esetre viszont emlékszem. Hárompercnyi sétára volt tőlünk a Mirko Nešpor Alapiskola, és valaki a tágabb családból felhozta, hogy engem oda kellene beíratni. Az én nyugodt lelkületű apukám akkor kikelt magából. Kijelentette, hogy magyar gyerekeknek magyar iskolában a helye, és a Zsuzsika a Duna utcára fog menni. Így is lett. Felnőttként azt gondolom, hogy a szlovák alapiskolában sem veszttem volna el, mert ahogy mondtam, én akkor már tudtam szlovákul és mindig szorgalmas voltam. De sokkal jobb volt nekem a magyar iskolában. Örök hála apukámnak, a szüleimnek, hogy nem dőltek be az „idők szavának”, miszerint érvényesülni csak szlovák iskolával lehet. A hatvanas évek második feléről beszélek, s ez a mítosz a mai napig tartja magát. Kutatásaim során számtalanszor találkoztam vele azoknál, akik magyarként szlovák iskolába írárták a gyerekeiket (akik sok esetben nem is tudtak szlovákul).

Egyébként ez a másságom, a magyar, iskoláskoromig nem okozott gondot, senki sem szólt be nekem, legalábbis nincs ilyen emlékem. Az biztos, hogy a házban védett környezetben voltam, s nem hinném, hogy csak a háziúr lányaként. Hiszen ugyanazoknak a lakóknak, akik úgy gondolom, tényleg szerettek engem, nem okozott gondot, hogy feljelentsék a nemzeti bizottságon a szüleimet azért, mert vasárnap délután sétálni mentünk és kirakatokat nézegettünk. Mert szerintük ez olyan burzsuj szokás. Ezt a nemzeti bizottságon mondták az apukámnak, akit ez után a feljelentés után behívatnak, de szerencsére nem lett ennek semmi következménye. Az első nemzetiségi diszkriminációs tapasztalataim iskoláskoromból származnak.

Hol mindenhol tanultál, kik voltak azok a tanáraid, akiktől a legtöbbet kaptad?

Pozsonyban, a Duna utcai magyar iskolában végeztem az alapiskolai és gimnáziumi tanulmányaimat, a szociológiát, majd a zszurnalisztikát pedig a Comenius Egyetem bölcsészkarán.

Én mindig jó tanuló voltam, mert tudásszomjam volt, így a tanárok is szerettek, ami eleve jó érzés, s ezért is szerettem iskolába járni. Mindegyik tanáromra szeretettel emlékszem, mindegyik adott magából valamit, amit akkor még nem mindig tudatosítottam. Név szerint talán a Kosík házaspárt említeném. Gabi néni magyart és történelmet tanított, ő fedezte fel, hogy tudok írni. A férje, a szigorú Kosík tanár úr pedig azt, hogy tudok rajzolni, s mindketten biztattak. Vagy a Velič és a Beňušík tanárnők jutnak eszembe, akik mindig szépen felöltözve, illatosan léptek be az osztályba, egyfajta női példaképet szolgáltatva. Úgy gondolom, ez is nagyon fontos. S nem feledkezhetek el Laukó Juci néniről, aki a pionírsapat vezetője volt. Ő úgy csinálta az egész pionírosdit, hogy nem volt benne politika, ideológia, csak tanulás meg szórakozás, s egyben rá tudott tapintani a gyerekek képességeire, és ösztönös emberi empátiájával azok fejlesztése felé terelgette őket. Én például neki köszönhetem, hogy rájöttem, szörnyen izgulós típusként is tudok emberek előtt szerepelni. Azt, hogy ezt hogyan lehet, és mit, milyen módon kell az embernek magában leküzdeni, ma már tanítják, többek között én is, de akkoriban egy olyan, inkább befelé forduló gyerekeknek, mint én voltam, eszébe sem jutott volna, hogy képes lesz az egész iskola előtt is fellépni. S amikor egy álmatlan éjszaka után – az ágyban forgolódva persze dühös voltam a Juci nénire, hogy mikre kényszerít – tizenhárom évesen kiálltam és elmondtam a beszédemet, megtapasztaltam, mi a sikerélmény, és hogy ezért érdemes akár nehézséget is vállalni.

A magyar identitásomat a Duna utca nagymértékben erősítette. Az alapfokon, de később is több olyan tanárom volt, akik ezt tudatosan tették. Például az Andrassy tanító néni, aki nagy átéléssel mesélte a magyar mondákat. De sosem emlékszem olyasmire, hogy ez a magyar identitás-erősítés mások ellen irányult volna, hogy ez valami másokat kirekesztő nacionalista nevelés lett volna, ahogy manapság szokás nevezni azt, ha valaki a nemzeti identitás megszilárdításának fontosságát említi. Nincs is bennem semmiféle utálat a szlovákok iránt, sohasem volt.

A Duna utcának a szlovák iskolák között is nagy presztízse volt. Pedig mi nem voltunk elit iskola, ahogy ezt később egyesektől hallottam – neked könnyű, te elit iskolába jártál –, hiszen különböző társadalmi rétegekből jár magyar gyerekek jártak oda, többek között magyar roma gyerekek is. Évfolyamtól függően velem is járt kettő-három, én magam is korrepetáltam némelyiket. Nem emlékszem, hogy lett volna bennünk kölcsönös utálat. Nem tanultak jól, de emberileg nem volt velük semmi probléma. Ehhez egy érdekes mozzanat jut eszembe. Néhány évvel ezelőtt az egyik pozsonyi piacon megszólított valaki, s hát látom, hogy az egyik roma fiú, akit olvasni tanítottam! Ott volt standja. Nagyon megörültünk egymásnak.

Szóval a mai szóhasználat szerint nem voltunk elit iskola, viszont voltak nagyon jó tanáraink. Például a kémia szakos Dávid Béla, a biológia szakos Fullajtár Péter, az énekkart vezető Fónod Mária és mások, akiknek köszönhetően mindig ott voltunk a különböző versenyek élvonalában. Ha mi valamilyen városi versenyre mentünk, a szlovák iskolások a fejüket fogták, hogy jaj, megjöttek a magyarok, itt nem lesz könnyű nyerni. Az ilyen tapasztalat is ad tartást. De épp ebben a közegben találkoztam először a magyargyűlölettel is. Talán nyolcadikos lehettem, amikor Laukó Juci néni kiválasztott, hogy egy prágai országos találkozón képviseljem a mi iskolai pionírcsapatunkat. Vonattal ment a sok pionír Prágába. A kupéban ismerkedni kezdtünk, s az első dolog persze az volt, hogy ki melyik iskolából jött. Amikor megmondtam, hogy én a Duna utcáról, az egyik lány elhúzta a száját és kijelentette, hogy de az a magyar iskola! Mondtam, hogy igen, az. A többiek normálisan fogadták, de ez a lány vissza-visszatért ahhoz, hogy a magyarok utálatosak, a magyar nyelv nagyon csúnya, meg hasonlók. Nem volt könnyű átélni ezt, de éreztem, hogy valamiféle behódolást kíván tőlem. Na, azt várhatod, gondoltam. Nem is lett ebből sem veszekedés, sem behódolás, végül a többiek is védelmükbe vettek, hogy szálljon le rólam. Aztán egyszer csak kibökte, hogy a nagymamája tud magyarul, és ő már neki is megmondta, hogy vele ne beszélje ezt a csúnya nyelvet. Szegény nagymama.

Kedves Zsuzsa miért lettél szociológus? Kik ösztönöztek? Valamint, hogy a Te szakmád szerint tegyem fel a kérdést, mely társadalmi körülmények, helyzetek motiváltak?

Eredetileg művészettörténész akartam lenni, de ott sem annyira a művészek lelki-világa érdekelt vagy a műveik esztétikai elemzése, hanem az, hogy milyen társadalmi körülmények között alakult a pályájuk, s ezek a körülmények miben hatottak a művésztükre. Egyébként akkoriban Michelangelo és Van Gogh volt a kedvencem.

Aztán elolvastam Duba Gyula *Vajúdjó parasztvilág* c. könyvét, ami teljesen elvarázsolt. Egyrészt lenyűgözött a világ, amiről írt. Másrészt az nyűgözött le, hogy regénymódra megírt valóság volt. Azt, hogy írni akarok, gyermekkoromtól tudtam, kb. tízéves koromban egyik kézzel varrt naplómbe bele is írtam. De ekkor jöttem rá, hogy én talán nemcsak kitalált dolgokról akarok írni, hanem olyasmiről is, ami ténylegesen létezik, csak előtte nekem kell felfedeznem. Elkezdtem tudatosan keresni, melyik az a szakma, amely ezt lehetővé teszi, s így jutottam el a szociológiához, amiről akkoriban szinte senki sem tudta, hogy micsoda. Igazából én sem. Gimnáziumi angoltanárom, Flórián László tanár úr mondta, hogy neki szomszédja a Hirner bácsi, aki szociológus, ha akarok vele beszélni, elintézi. Hülye fejemmel nem akartam. Azt csak később tudtam meg, hogy ez a Hirner bácsi tulajdonképpen az az Alexander Hirner, aki a szlovák szociológiának máig egy nagyon eredeti és nagy alakja, szerintem, ha nem ide születik, világsszerre ismertté válhatott volna. Mire ezt megtudtam, már meghalt. Elirányítottak viszont Végh Lászlóhoz, aki szociológus volt, ráadásul magyar, fiatal és helyes. Elmondhatom, hogy nagyon kedves volt hozzám és biztatott, hogy szükség van magyar szociológusok-

ra. Mondta, mit olvassak el. Azonnal ki is vettem az egyetemi könyvtárból. A mai napig emlékszem a tankönyv szerzőjére. Ante Fiamengo. Későbbi tanulmányaim után már egyáltalán nem foglalkoztunk vele, de ilyen dallamos nevet egyszerűen nem lehet elfelejteni.

Az egyetemi tanáraink között volt három fiatal, akik azóta ismertté váltak. Vladimír Krivý, Soňa Szomolányi és Juraj Schenk. Én legjobban a Schenk tanár urat szerettem, akinek totál érthetetlen előadásai voltak módszertanból. Ő nem gyakorlati tudnivalókat, hanem a módszertan elméletét tanította – Alexander Hirner egyik tehetséges diákja volt, s hozzá hasonló érzelemmentes, pozitívista szótárral rendelkezett –, tele matematikai összefüggésekkel. A matematika éppenséggel nem kellett volna, hogy gondot okozzon, hiszen nekünk kétszemeszteres erős matematikánk volt – a híres „matfiz”-ről járt hozzánk egy szigorú tanárnő –, viszont Schenk egy csomó korábban soha nem hallott idegen kifejezést is használt, amit persze nem értettünk. Én éreztem, hogy ez egy fontos tantárgy, mert ezek olyan dolgok, amiket meg kell értenem, hacsak nem íróasztal mellől akarok szociológus lenni, márpedig én mindig ki akartam menni az emberek közé, a terepre. Ezért eldöntöttem, hogy addig fogok gondolkodni, amíg rá nem jövök, mi is az, amiről beszél. Nem volt könnyű, de sikerült. A tudományos diákmunkámat – a mai TDK előde – aztán már módszertanból írtam, és eljutottam vele az országos fordulóba. Ott nem nyertem, de a Schenk tanár úr, aki elkísért, kaján mosollyal mondta, hogy a bizottság egyik tagja elárulta neki, hogy nem értették, miről beszélek. Mondjuk, én hirtelen nem tudtam, hogy akkor most ennek örülnöm kéne-e vagy sem.

Magyarázd el, kérlek, szerinted miért szép tudomány a szociológia!

Nekem azért, mert többféle képességet igényel. Egzakt ismereteket, például matematikai és statisztikai tudást, racionális gondolkodást, ugyanakkor képzelőerőt és empátiát is. Valamint szeretetet azok iránt az emberek iránt, akik a kutatás tárgyát képezik. Alátámaszt olyan dolgokat, amikről sokan érzik, gondolják, tudják, hogy léteznek, de a bizonyítékot a szociológus munkájának eredményei szolgáltatathatják. S természetesen felfedezhet olyan dolgokat, amelyek egyelőre még megbújnak a társadalom mélyrétegeiben, még nem törtek elő, de jó, ha tudunk róluk. Hozzáteszem, hogy ez nem mindig örvendeztető tudás.

Az első köteted gazdaságszociológiával foglalkozik. Még hozzá nem is akármikor végzett kutatás alapján. A rendszerváltás folyamatában persze a gazdasági rendszer is átalakult. Mi volt a véleményed arról a folyamatról akkor, és mi most?

Ó igen, a *Vállalkozók és vállalkozások 1989 után!* Egyik kedvenc könyvgyerekem! Ez a kötet a rendszerváltás utáni első kis- és középvállalkozók közül csaknem kilencvennel folytatott, személyenként több órás, néha több napos mélyinterjúk alapján készült. Ők voltak az úttörők, akiket sokan utáltak, mert képesek voltak saját erőből elérni a kitűzött céljaikat, s fenntartani magukat egy olyan időszakban, amikor a vállal-

kozást támogató intézményrendszer nálunk még csecsemőcipőben járt. Amikor egy olyan gazdasági rendszer volt kialakulóban, amelynek sokan az áldozatává váltak. Ezért is utálták azokat, akiknek sikerült a váltás. A korabeli forrásokból egyébként tudjuk, hogy az emberek és az akkor kialakult politikai elit – leszámítva a Független Magyar Kezdeményezés elnevezésű magyar pártot – kezdetben nem kapitalizmust akartak, hanem a szocializmus emberarcúnak nevezett, Dubček-féle folytatását. De az elit egyik része rövid időn belül másképp döntött, s belevezérelte az országot a vadkapitalizmus csapdájába. Egyébként ez könnyen ment, mert a demokrácia, szabadság és hasonló jelszavak mellett – amiket sokszor épp az elit sugallt a tömegeknek, ahogy ezt Te is említéd egy visszaemlékezésedben – a többség igazából leginkább nyugati jómódra vágyott, olyasmire, amit a nyugati filmekben vagy a Pozsonyban fogható osztrák televízió reklámjaiban látott. Így hamar elhitték, hogy ez az egyetlen helyes út. Ezt akkor még magam sem láttam tisztán, most viszont egyértelmű, hogy szükség volt a piacinkra, a fogyasztásunkra. S bár ez más téma, de mégis összefügg a kérdéssel, az Európához való csatlakozás kérdésének felmerülése pillanatában, vagyis rögtön a rendszerváltás után, az akkori európai közösség már hatalmas problémákkal küzdött – ennek is megvan az irodalma –, s ma már teljesen világos, hogy a 2004-es kapunyitás a volt szocialista országok egy része, így Szlovákia felé nem egy nagy kegy volt, amiért hálásnak kellett lennünk, hanem szükségszerűség, mert az uniónak is kellett a „friss vér”. Ezzel együtt persze az integráció nekünk is nagy lehetőség volt. De visszatérve a könyvben leírt időszakra, a vállalkozókat sokan azért sem szerették, mert a sok keményen dolgozó, mindent beleadó vállalkozó mellett rengeteg szélhámos is volt közöttük. Az alvilági maffia kezdeteiről nem is beszélve. Akik most a *Miki* című felkapott szlovák film alapján szinte dicshimnuszokat zengenek Černákról, az egyik maffiavezéről, nem is tudják, milyen sötét időszak volt az, milyen rettegésben éltek például egy egyszerű falusi buli szervezői, akiktől a bál végén megjelent nehézfiúk elvették a bevételt. S ez még a jobbik dolgok közé tartozott. Dokumentálva van, mit csináltak a megkívánt lányokkal. Milyen kegyetlen gyilkosságokat követtek el. Nagyon nagy szükségét látom a harminc-negyven évre visszamenő történelmi emlékezet felfrissítésének, de nem propagandista és manipulatív, a valóságot elferdítő módon. Nagyon veszélyes dolog ez, mert a fiatalok, akiknek mindez újdonság, ezt fogják valóságként elfogadni.

A szlovákiai magyarok társadalmának szociológiai analízise az egyik legnagyobb kutatói feladat, amelyikbe belevágta. Mi ösztönzött erre?

Az önismeret iránti vágy, és az, hogy a tudásommal azt a közösséget szolgáljam, amelyikhez magam is tartozom. Ez talán fellengzősen hangzik, de így igaz, méghozzá a mai napig.

Mivel korábban a szlovákiai magyarokról egyetlen olyan kutatás készült, amely teljes mértékben szociológiaiának nevezhető – ez Végh László kutatása volt a hetvenes években –, s még két kisebb, elsősorban a magyar pedagógusokra irányuló felmérés

Kardos Istvántól, azt sem tudtam, mivel kezdjem. Egyébként az egyetem elvégzése után újságíró lettem a *Nő* című képes hetilapban, mert azt gondoltam, a valóság megismeréséhez első körben ez a helyes út. Jól gondoltam. Akkor a riportokat még nem az asztal mellől írtuk. Én is rengeteget utaztam. Harasztiné Mészáros Erzsébet főszerkesztőnek a mai napig hálás vagyok, mert mindenben támogatott, ugyanis nagy affinitása volt a szociológia iránt. S az első olyan munkám, amit én a mai napig szociológjainak nevezek és vállalok abban a formában, ahogy akkor megírtam, a *Lányanyának lenni* volt. A másik az *Elmondom az életemet* c. sorozat, ami tulajdonképpen a mostanság „oral history”-nak nevezett, azaz elmesélt történelem vagy életrajzi interjú módszerrel készült, Nagy László és Könözi István fotós kollégáim remek képeivel illusztrálva. Szociológusi pozícióból az első empirikus kutatásaimat a kilencvenes években végeztem. Ezek közé tartozott a már említett vállalkozókutatás, ami a Fórum Intézet első empirikus kutatása volt, majd az értelmiség és az értékrendek kutatása a budapesti Balázs Ferenc Intézetből Dobos Ferencce. Azóta számtalan kutatást végeztem és vezettem, különféle témákról.

Mennyiben vagyunk mi sajátosak?

Erre a kérdésre nehéz válaszolnom, mert hát attól függ, kihez képest és milyen jellemzők mentén kimutatható sajátosságokról van szó. Ezért inkább egy olyan tulajdonságunkról beszélnék, amely nem biztos, hogy csak a mi sajátosságunk, de társadalmi rétegtől függetlenül mindenképpen jellemző a szlovákiai magyarok egy részére. Azért mondom, hogy egy részére, mert semmilyen szempontból nem vagyunk homogén társadalom, tehát semmilyen szempontból sem létezik egyöntetű szlovákiai magyarság. S melyik ez a tulajdonság? A kisebbségi érzés és a belőle fakadó kishitűség. Tavaly egy konferencia végén kerekasztal-beszélgetésre került sor, ahol a kérdező, maga is szlovákiai magyar értelmiségi, azt a kérdést tette fel, hogy mi, jelen levő magyar értelmiségiek, hogyan birkózunk meg a szlovákokkal szembeni kisebbségi érzésünkkel. Persze tudom, hogy ez létezik, és többek között a nemzetváltás és az asszimiláció felé vezető út egyik lélektani sarokköve, mégis meglepett, hogy ez a sikeres ember is küzd vagy küzdött ilyennel. Mondjuk én sosem. Az egész életem szlovák környezetben zajlik, beleértve a szakmai életem egyik részét, a tanítást is, hiszen nagyjából szlovák diákokat tanítottam szlovákul, de kisebbségi érzésem amiatt, hogy magyar vagyok, amit egyébként mindenki tud rólam, soha nem volt. Persze ha valakinek van ilyenje, az általában a hiányos szlováktudás számlájára írható. Nekem is volt magyar diákom, aki nem akart megszólalni, merthogy ő nem tud jól szlovákul. Megnyugtattam, hogy ez leküzdhető. Én magam vagyok erre a példa. Hiszen hiába tudtam szlovákul, amikor egyetemre mentem, ott egy teljesen más nyelvezetre volt szükségem. Az első vizsganyagot bemagoltam, hogy megmutassam, vagyok olyan jó, mint a szlovák diáktársak. Aztán soha többet nem kellett ezt tennem. Így is végig ketten voltunk az évfolyam legjobbjai: egy görög osztálytársnőm és én. Visszatérve a magyar lányhoz, láttam, hogy a

szlovák diáktársai is támogatták, biztatták, és fokozatosan feloldódott. S persze tanult is. Mert a tudás, beleértve a nyelvtudást, nem születik magától. Értem tehát, hogy aki magyar iskolából jön, annak eleinte nehezebb a dolga, hiszen a magyar iskolának nem a szlovák nyelvtudás elsajátíttatása az egyetlen és elsődleges célja, de akiben van egy kis önbecsülés, akarat és céltudatosság, az rákapcsol és bizonyít, elsősorban saját magának, és akkor nem kell kisebbségi érzésekkel foglalkoznia. De találkoztam más esettel is. Egy magyar diák mondta nekem a magyar karon, ahol rövid ideig tanítottam, hogy ő nem tud szlovákul és nem is hajlandó megtanulni, mert utálja ezt a nyelvet. Visszagondolva a kitelepítésre és egyéb bennünket ért sorscsapásra, meg tudom érteni ezt az ellenszenvet, csak hogy ez nem visz előre. Ez a diák végül inkább a magyarországi továbbtanulást választotta. Pedig egyébként ügyes, értelmes fiatal volt. De nem jött vissza, számunkra elveszett.

Ám ez a kisebbségi érzés sok szlovákiai magyarban a magyarországi magyarokkal szemben is tapasztalható. S ennek is nyelvi alapja van, mert ők meg attól stresszelnek, hogy mi nem beszélünk olyan szépen magyarul, mint a magyarországiak. Persze, mi másképp beszélünk, és akkor mi van? Más téren is tapasztaltam ezt. Például sok szlovákiai magyar, köztük értelmiségiek szerint, ha magyarországi író regényéről van szó, az csak jó lehet. Ha szlovákiai magyar író művéről, ő, hát az csak idevalósi. Nyilván egy olyan országos kiterjedésű, gazdag múltú és hagyományú kultúrának, tudománynak, sportnak, mint a magyarországi, más a kiindulópontja, a merítési köre és ebből kifolyólag részben a gyümölcse is, mint a mi kisebbséginknek, de ez nem azt jelenti, hogy mi itt semmit sem érünk. Azt is imádom, amikor volt diákok, akik tanulmányi idejük alatt egy könyvet nem voltak hajlandók elolvasni, Magyarországra települve osztják az észt, hogy mi idehaza milyen kicsik vagyunk. S még egy példa: tizenkét és fél évig heti rendszerességgel írtam az *Új Szó* „Vélemény” rovatába. Újságíróként összesítve jegyzetnek nevezzük ezeket az írásokat, de volt köztük sokféle téma és többféle műfaj. Mininovellák is, amelyek megjelentek két kötetben, az egyik a *Randevú és más írások*, a másik az *Ajándék*. Egy részük szlovákul is megjelent, és egy szlovák író ezeket az írásokat elbeszéléseknek nevezte. A hazai magyar szóhasználatban szösszenet szóval intéztek el. Utálom ezt a szót, mert degradál. Sok kortárs irodalmat olvasok, magyart, szlovákot, s időnként csehet is. Ha mondjuk Lackfi János vagy Michal Viewegh ír hasonlókat, az automatikusan novella vagy elbeszélés. Ha szlovákiai magyar írja, az csak szösszenet. Úgy látszik, ha más nem ostoroz, akkor muszáj magunkat önostorozni.

Miben változik a mi társadalmunk?

A többségi társadalomhoz hasonlóan változik az értékrendje. S ha az értékrend változik, minden változik, mert minden véleménynek és cselekedetnek az értékrend a mozgatórugója. Minden népcsoport alapvető jellemzője az, hogy mennyien alkotják. Nem újdonság, hogy a számunk fogy, s nem újdonság, hogy ennek alapvető oka az asszimiláció, a másik fő oka pedig az, hogy nem születik elég magyar gyermek.

Részben ez is az asszimiláció számlájára írható, mert nemcsak az a gond, hogy a magyar anyáknak kevesebb gyermekük születik, hanem az is, hogy a magyar anyáknak kevesebb magyar gyermekük születik, vagyis nem minden magyar anya örökíti át a saját nemzetiségét a gyerekére. Hogy miért nem, azt most nem részletezhetem, mert kifutunk a megadott terjedelemből, de ezekről a dolgokról már elég sokat írtam, előadtam és nyilatkoztam.

A politikai vizsgálódásaidban többek között egy különösen fontos kérdést boncolsz, nevezetesen a magyar társadalmon belül húzódó politikai törésvonalak problémakörét. Milyennek látod ezek szerepét és hatását, s mennyiben változott a jellegük?

Az utolsó monográfiámban a szlovákiai magyarok 1989/1990-es politikai értékrendjével foglalkoztam, úgy a polgárok, mint a pártok szemszögéből. Eredendőleg a jelenlegi politikai identitásról akartam írni, de aztán rájöttem, hogy az elején, a rendszerváltásnál kell kezdeni. Egyrészt, mert sokan elfelejtették, hogyan is volt, hiszen eltelt harmincöt év, illetve a fiatalabbak szinte semmit sem tudnak róla. Másrészt azért, mert a mostani szlovákiai magyar politikai nézetkülönbségek és játszmák gyökerei épp abban az időszakban alakultak ki. Így megismerve a múltat, a jelen is világosabbá válik. Valójában a kezdeti törésvonalaknak egy része a mai napig polarizálja a szlovákiai magyar politikumot és a társadalmat.

A magyar kisebbség politikai identitása az egyik olyan kérdés, amelyiket rendszeresen vizsgálsz. Nem pusztán a sokak által ismert eredményeid érdekesek, hanem szerintem a módszer is, amellyel analizálsz. Szóval milyen szemmel is tekintesz ránk?

Többféle módszert használok. A választópolgárok megértéséhez alapvető a kérdőíves módszer, de készítettem már mélyinterjúkat és fókuszcsoportos beszélgetéseket is. Az említett könyvem megírásánál a korabeli felmérések eredményeiből, statisztikákból, az akkori sajtóban megjelent politikusi nyilatkozatokból, tudósításokból, riportokból, visszaemlékező életrajzi interjúkból, pártdokumentumokból, s természetesen a vonatkozó szakirodalomból indultam ki. Volt időm, mert a covid alatt írtam, a szokásostól sokkal nyugodtabb körülmények között, amit nagyon élveztem (de azért nem kívánom vissza ezt az egyébként dermesztő időszakot).

Zsuzsa, Te néhány kutatásodat frissen végezted, kezdő szociológuspalántákkal együtt folytattad. Azt hiszem, szeretnéd továbbadni a tudományág iránti elkötelezettségedet. Szóval milyenek a szlovákiai magyar fiatal szociológusok?

Eredetileg négy fiatalal működtem együtt, ebből kettő, Kelemen Zsófia és Rigó Magdolna ma már nem a tudományos pályát preferálja, amiben nincsen semmi rossz, hiszen egy szociológus számtalan egyéb dologgal is foglalkozhat. A fő, hogy a választott területükön nagyon sikeresek, amit képességeiket tekintve meg is érdemelnek. A harmadik, Mrva Marianna, jelenleg a Fórum Intézet Szociológiai és Demográfiai Kutatások

Részlegének fiatal, de már tapasztalt kutatója, akiben szakmailag és emberileg is teljesen megbízok. A negyedik, Szabó Tímea, jelenleg doktorandusz, s amennyiben egy most beadott projektumunk nyerni fog, akkor a továbbiakban ő is velünk fog kutatni.

Te vezeted a Fórum Kisebbségkutató Intézet legtöbb szociológiai kutatását. Így azt is látod, melyek azok a területek, amelyeket ezután kellene megvizsgálni.

Szociológiai kutatásaink során kétféle logikát követünk. Az egyik társadalmi keresztmetszeten, azaz „pillanatfelvételek”-en alapul, vagyis a kutatott témakörök aktuális helyzetének feltárásán. A másik trendfeltárás, tehát a kutatott jelenségek dinamikájának, alakulásának vonalát követi, vagyis a pillanatnyi helyzet feltárásán túl korábbi kutatásaink eredményeire támaszkodva annak bemutatására helyezi a hangsúlyt, hogyan alakult az adott társadalmi jelenség az elmúlt évtizedekben. Ilyen volt legutóbb a szlovákiai magyarok médiafogyasztásának ötven éve, illetve a választói hajlandóság alakulásának harminc éve. Szeretném, ha ezekre az előzményekre kötve folytathatnánk eddigi fő kutatási témaköreinket, és aktuálisan felmerülő szempontokat, kontextusokat beépítve (pl. az ukrán–orosz háború, a hazai magyar pártok sikertelensége stb.) új kutatások eredményeivel mélyíthetnénk, bővíthetnénk és aktualizálhatnánk őket. Ezek a témakörök az általános, nemzeti és politikai értékrend, nemzeti és politikai identitás, kulturális fogyasztás. Ezek a szlovákiai magyar lét minden szegmensét alapvetően meghatározó, de nem statikus, hanem folyamatosan változó társadalmi jelenségek épp változásuk okán folyamatos kutatást igényelnek. Ismételt és folyamatos kutatásuk fontossága, s egyben újdonsága épp abban rejlik, hogy az aktuális állapot feltárásán és megismerésén túl ezt bele tudjuk illeszteni egy történelmi-szociológiai, illetve társadalomtörténeti ívbe, vagyis folyamatosan követni tudjuk az értékrendek, a rájuk épülő identitások változását, esetleg stabilitásának mértékét. További fontos szempont, hogy ezeknek a kutatásoknak az eredményei alapul szolgálhatnak más (nemcsak szociológiai) kutatásokhoz, ezeknek szélesebb társadalmi beágyazottságot biztosíthatnak. Ezeken a témákon kívül pedig olyan hiánypótló társadalmi jelenségek szociológiai kutatásával is szeretnénk foglalkozni, mint a szlovákiai magyarok életminősége és életmódja, illetve a kulturális intézményrendszer tematikája.

Zsuzsa, ma politológus hallgatókat oktatsz az egyetemen. Korábban újságírókat tanítottál. Hogy szárazan fogalmazzak, miért tanítasz? Mit szeretsz benne? És persze mit nem?

Huszonkilenc éve tanítok, ebből a legtöbb évet a nyitrai Konstantin Egyetem bölcsészkarának zszurnalisztika, majd politológia tanszékén. László Béla professzor úr kezdeményezésére jelentkeztem egy meghallgatásra, ahol magyarul tudó szakembereket kerestek, de abból a tanszékből nem lett semmi. Viszont néhány hónappal később felhívtak Nyitráról, hogy mivel a szociológia mellett újságírói végzettségem is van, szeretnék felvenni az újonnan induló zszurnalisztika tanszékre. Így lettem a jövőre harminc-

éves tanszék egyik alapító tanára. Miért tanítok? Mert van mondanivalóm, kutatói tapasztalatom és tudásom, amiről úgy gondolom, érdemes átadni. Mert szeretem látni, ahogy kinyílik a fiatalok értelme, ahogy felcsillan a szemük, amikor megértettek valamit. Mindig szerettem készülni, programokat szervezni (például táborokat, beszélgetéseket, ami egyébként nem tartozott a munkakörömhöz). Ma is ugyanúgy készülök az óráimra, viszont egyre kevesebb felcsillanó szemet, érdeklődő tekintetet látok, s ez elveszi a kedvemet. Az ember először magában keresi a hibát, de amikor ugyanezt tapasztalják a kollégák is, akkor a hiba valószínűleg máshol keresendő. Alapvetően az oktatási rendszer tehet erről, mert amióta létezik a fejkvóta, a diáklétszám a legfontosabb. S hogy legyenek diákok, főleg az olyan kisebb tanszékeken, mint a miénk, nincs felvételi. Vagyis mindenki bekerül. Amikor bevezették ezt a rendszert, az volt az egyik indoklás, hogy elősegíti az oktatási rendszer demokratizációját. Ha ez arra vonatkozik, hogy azok a gyengébb képességűek is bekerülnek, akik egyébként nem csinálnák meg a felvételit, akkor igaz. Viszont ez a folyamat minőségi szempontból teljesen kontraproduktív, hiszen a mostani diákok színvonala össze sem hasonlítható mondjuk a tíz-tizenöt évvel ezelőttivel. S ami szomorú, az ilyen környezet az ügyes, tanulni vágyó fiatalokat is visszaveti.

Egy tudományos folyóiratban tudományos kérdésekkel szokás zaklatni a kutatókat, ám a Te estedben indokolt a más természetű kíváncsiság. A szociológia egy izgalmas, matematikával is átitatott tudomány. Ám Te meséket is írsz. Kérlek, meséld el, miért.

Mert több ember rejlik bennem, az önkifejezés többféle igényével. A *Móki* meséi c. könyvemben egyébként a gyermekkori emlékeimből meríték.

Hol találkozik benned a szabályokra épülő tudományosság és a szépirodalom mesevilágának művészi megélése?

Szerintem a képzelőerő a közös pont. A tudományosság sem csak a merev szabályokra épül, hiszen ez is egy alkotó folyamat. Néha muszáj szabadjára engedni a fantáziát és elrugaszkodni, persze nem abban az értelemben, hogy kitalált dolgokat adunk el tudományos eredményként.

Milyenek a terveid? Merre tovább?

A terveimet nagymértékben befolyásolja, hogy az egyetemen hatalmas a nyomás arra nézve, hogy hol publikáljunk. Ugye, most a scopusos, WoS-os folyóiratok a sláger. Ezt az elvárást teljesítendő, idén már leadtam egy ilyen cikket, tehát most már nyugodtan írhatok magyarul. Nekem az a legfontosabb, hogy azoknak írjak, akikről írok. Továbbra is szeretnék kutatni, írni, s mivel sok olyan kutatásom van, amelyeket időszűke miatt csak részben tudtam feldolgozni, ezt szeretném pótolni. És szeretnék írni egy szépirodalmiba hajló könyvet Pozsonyról, a pozsonyi magyarokról, mert hát Pozsony az én szeretett városom.

És merre tovább, szlovákiai magyar társadalom?

Ahogy utaltam rá, fogyó népesség vagyunk, s a fogyásunknak több oka van. Viszont még mindig itt vagyunk, létezőnk, csaknem félmillióan vállalva a magyarságunkat. S hogy a továbbiakban mennyien maradunk/leszünk, az nem máson, nem a szlovák államon, nem a szlovákokon, hanem egyes-egyedül rajtunk múlik. Azon, hogy születnek-e magyar gyerekek, magyar iskolába fognak-e járni, lesznek-e magyarul beszélő családok, hiteles magyar személyiségek, magyar közösségek, beleértve a magyar egyházi közösségeket, s az őket vezető magyar papokat is. A magyar alatt itt nemcsak a nemzetiséget, hanem a magyar érzelmet is értem, vagyis hogy fontosnak tartjuk a magyarságunkat, felvállaljuk és ezt döntéseinkben, cselekedeteinkben is kinyilvánítjuk. Ez nem túlhaladott, elavult viselkedés, mint ahogy sokan próbálják elhitetni, hanem a nemzeti túlélés záloga, amivel egyébként nem ártunk senkinek.

Öllös László

Lampl Zsuzsanna szociológus, újságíró, író, egyetemi docens kötetei:

- Vállalkozások és vállalkozók 1989 után.* Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum, 1999.
- A saját útját járó gyermek? Három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról.* Pozsony, Madách-Posonium, 1999.
- Magyarnak lenni – a szlovákiai magyarok értékrendje.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2007.
- Magyarok és szlovákok.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Médiapedagógia.* Nitra, UKF, 2009. (Társszerzők: Pšenák Ildikó, Papp László)
- A szlovákiai magyarok szociológiája. Szlovákiai és magyar. 1. kötet.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2012, 2018.
- Sociológia Maďarov na Slovensku. Slovenský a Maďar. 1. zväzok.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2013.
- Tanulmányok az ifjúságról* (szerk). Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2014.
- A szlovákiai magyarok politikai identitása 1989–1990-ben.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2020.
- Začiatky polarizácie.* Pozsony, VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2021.

Szépirodalom:

Móki meséi. Pozsony, Madách-Posonium, 2002, Madách Egyesület, 2019

Randevú és más írások. Pozsony, Median, 2012.

Polievka (z) domácej sliepky. Dunaszerdahely, Lilum Aurum, 2013.

Ajándék. Budapest, Jelenkutató Intézet, 2017.

Díjak:

Szüllő Géza-díj (2018)

Turczel Lajos-díj (2022)